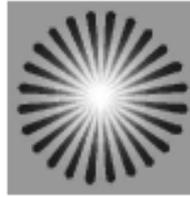

صلى الله عليه وسلم

دانشگاه پیام نور

مرکز بجنورد

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته زبان و ادبیات فارسی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه علمی زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه:

جلوه های عاطفی در شعر دفاع مقدس

(با تأکید بر شعرهای: امین پور، حسینی و قزوه)

استاد راهنما:

دکتر قاسم جعفری

استاد مشاور:

دکتر آرش قراگزلو

نگارش:

کبرا جعفری

تیرماه ۱۳۸۹

دانشگاه پیام نور

مرکز بجنورد

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته زبان و ادبیات فارسی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه علمی زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه:

جلوه های عاطفی در شعر دفاع مقدس
(با تأکید بر شعرهای: امین پور، حسینی و قزوه)

استاد راهنما:

دکتر قاسم جعفری

استاد مشاور:

دکتر آرش قراگزلو

نگارش:

کبرا جعفری

تیرماه ۱۳۸۹

چکیده

شاعران دفاع مقدّس، با احساس تعهد و اعتقاد به حقانیت ملت مسلمان ایران به سرودن اشعار خویش اقدام نموده اند و چون در بیان عواطف و احساسات خویش مبنای اعتقادی محکم و روشنی داشته اند، شعر آنان از بهترین نمونه های شعر معاصر فارسی است. جلوه های عاطفی در اشعار دفاع مقدّس چگونه نمود می یابد و آیا در عناصر شعری تأثیرگذار است؟

با بررسی و تحلیل جلوه های عاطفی در اشعار شاعران تأثیرگذار و برجسته ی دفاع مقدّس - دکتر سید حسن حسینی، دکتر قیصر امین پور و علیرضا قزوه - در می یابیم که هرکدام از این سه شاعر، از عاطفه به سهمی متفاوت از دیگری بهره جسته اند و عاطفه در زبان، بیان، موسیقی و آهنگ شعری آنان نمود می یابد.

ساختار کلی شعر حسینی بر پایه ی اندیشه استوار است و جلوه های عاطفی و احساسی در اشعارش نمود کمتری دارد.

از شاخصه های زبان و بیان امین پور، اندیشه ی صریح و منطق حاکم بر کلام اوست که با استفاده از زبان، تصاویر گویا و حداکثر استفاده از امکانات موسیقایی، زیبایی و استحکام خاصی به شعرهایش بخشیده است.

عاطفه در شعر قزوه، جایگاه اول را به خود اختصاص داده است. زبان و بیان شعری او در خدمت عاطفه، تخیل و اندیشه است.

واژگان کلیدی: شعر، دفاع مقدّس، جلوه های عاطفی، حسینی، امین پور و قزوه.

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۴	بیان مسئله
۵	اهداف تحقیق
۵	روش تحقیق
۶	ضرورت پژوهش
۶	پیشینه تحقیق
۸	مروری به فصل های پژوهش
۹	آثار دکتر حسینی، دکتر امین پور و قزوه
۱۶	فصل اول: کلیات
۱۷	۱-۱- پیش درآمدی بر جنگ تحمیلی ایران از آغاز تا پایان
۲۲	۲-۱- عاطفه چیست
۲۲	۱-۲-۱- رشد عاطفی
۲۳	۲-۲-۱- جایگاه عاطفه در شعر
۲۵	۳-۲-۱- رابطه عاطفه با تصویر و خیال
۲۹	۳-۱- شعر
۳۱	۱-۳-۱- ادبیات مقاومت
۳۳	۲-۳-۱- شعر دفاع مقدس
۳۵	۳-۳-۱- موضوع های اساسی شعر در طول هشت سال دفاع مقدس
۳۶	۴-۳-۱- موضوع های اساسی شعر دفاع مقدس پس از دفاع مقدس
۳۶	۵-۳-۱- مفاهیم و واژگان شعر دفاع مقدس
۳۶	۶-۳-۱- تداوم و پایداری در شعر دفاع مقدس
۳۸	۷-۳-۱- سیر تکاملی شعر دفاع مقدس
۴۲	فصل دوم: نمود جلوه های عاطفی در شعر
۴۳	عاطفه چگونه نمود می یابد؟
۴۳	۱-۲- زبان

۴۹	۱-۱-۲- قالب های شعر
۵۰	۲-۱-۲- قالب های شعری دفاع مقدس
۵۲	۱-۲-۱-۲- «غزل پس از انقلاب» رایج ترین قالب شعر دفاع مقدس
۵۴	۲-۲-۱-۲- «رباعی» ایرانی ترین قالب شعر پارسی
۵۶	۲-۲- بیان
۵۸	۱-۲-۲- تشبیه
۶۰	۲-۲-۲- مجاز
۶۱	۳-۲-۲- استعاره
۶۲	۴-۲-۲- کنایه
۶۳	۵-۲-۲- اغراق و مبالغه
۶۵	۶-۲-۲- تشخیص
۶۶	۷-۲-۲- مطابقه (حسامیزی و بیان پارادوکسی)
۶۶	۳-۲- موسیقی
۶۹	۱-۳-۲- قافیه و ردیف
۷۱	۲-۳-۲- وزن
۷۳	فصل سوم: شعر های دفاع مقدس از حیث محتوا و تأثیر عاطفی بر مخاطب
۷۵	۱-۳- آیات و مضامین قرآنی
۷۷	۲-۳- رهبری امام خمینی (ره)
۷۷	۳-۳- عرفان و کشف حقیقت مطلق
۷۸	۴-۳- میهن دوستی با تکیه بر نمادهای ملی، قومی، عشایری
۸۰	۵-۳- اعتراف و سرزنش خود از وا پس ماندن در صحنه های جهاد
۸۰	۶-۳- عواطف انسان دوستانه بر مبنای ارزش های متعالی
۸۱	۷-۳- حضور و نقش بانوان در میدان رزم
۸۲	۸-۳- صبر و استقامت
۸۳	۹-۳- جدایی و فراق
۸۴	۱۰-۳- تعهد و رسالت
۸۵	۱۱-۳- تشییع پیکر پاک شهیدان

۸۷	۱۲-۳- تلفیق باورهای دینی - مذهبی با حماسه ی دفاع مقدس
۸۸	۱۳-۳- انتظار و امید به آینده
۸۸	۱۴-۳- شوریدگی و بی قراری
۸۹	۱۵-۳- شجاعت
۸۹	۱۶-۳- دعوت به جهاد
۹۰	۱۷-۳- الگو پذیری از مسلمانان صدر اسلام و حماسه ی کربلا
۹۲	۱۸-۳- عشق، ایمان و معاد
۹۳	۱۹-۳- شهادت
۹۴	فصل چهارم: نمود جلوه های عاطفی در شعر سه شاعر همراه با تحلیل زیبا شناسی
۹۷	۱-۴- شعرهای برجسته ی قیصر امین پور
۹۷	۱-۱-۴- غزل
۱۰۱	۲-۱-۴- رباعی
۱۰۳	۳-۱-۴- شعر نو
۱۰۹	۴-۱-۴- قطعه
۱۰۹	۲-۴- شعرهای برجسته ی سید حسن حسینی
۱۰۹	۱-۲-۴- غزل
۱۱۲	۲-۲-۴- رباعی
۱۱۶	۳-۲-۴- مثنوی
۱۱۷	۴-۲-۴- شعرنو
۱۱۸	۳-۴- شعرهای برجسته ی علیرضا قزوه
۱۱۸	۳-۴- شعرهای برجسته ی علیرضا قزوه
۱۲۱	۲-۳-۴- رباعی
۱۲۲	۳-۳-۴- شعرنو
۱۲۶	فصل پنجم: نتیجه گیری
۱۳۳	فهرست منابع

تقدیم بہ:

تمامی دلاور مردان و حماسہ سازان ہشت سال دفاع مقدس،

رزمندگان، ایثارگران، شہدای انقلاب اسلامی، جانبازان و آزادگان سرافراز

کہ با عزت و سربلندی، حماسہ ہی بزرگ دفاع مقدس را در طول تاریخ جاودانہ ساختند

و برای ایران اسلامی عزیز، افتخار آفرینند.

تقدیم بہ شہیدان: حسن جعفری و قمبر علی مصیمی

و استاد درس آزادی، صبر، استقامت و عاطفہ

دایہ عزیز آزادہ ام: حاج قاسم جعفری.

مقدمه

انقلاب عظیم اسلامی ایران، از بزرگترین حوادث قرن و در شمار بزرگترین حوادث دینی-سیاسی عالم اسلام و جهان است؛ در پرتو این انقلاب، حق و حقیقت جلوه ای خاص یافت و عرصه را بر ظلمات استبداد و خودکامگی تنگ تر کرد؛ چشم ها شسته و حقایق آن گونه که باید ملاحظه شد.

این نهضت عظیم، بیست ماه بعد از پیروزی، درگیر جنگی نابرابر شد که از لحاظ زمان و کیفیت کم نظیر بود. سرگذشت مقاومت قهرمانانه ی ملتِ تنها، در برابر ابرقدرت ها که هشت سال دفاع مقدّس را در پی داشت، تا ابد بر زبان ها جاری است.

بی شک رهبری و فرماندهی امام خمینی (ره)، یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار در دفاع مقدّس بود. رهبر عظیم الشان انقلاب، از صفات بارزی چون شجاعت، تدبیر، آرامش روانی، صبر و استقامت، دشمن شناسی و ... که از سیره ی معصومین (ع) آموخته بودند برخوردار بوده و این ویژگی ها از ایشان، رهبری بی بدیل ساخته بود که سیره ی نظری و عملی ایشان در دفاع مقدّس تأثیری عمیق و انکارناپذیر بر جای گذاشت.

امام خمینی (قدس سره) می فرمایند: «این که می بینید عراق به ایران حمله می کند، علّتش گرفتن چهار وجب خاک نیست؛ بلکه ترس آنها از حکومت اسلامی است.» (صحیفه ی نور، جلد ۱۵)

سخنان امام، صلابت و استواری ایشان در برابر دشمن متجاوز را نشان می داد. ایشان در جای دیگر فرموده اند: «ما بر حقّیم، ملت ایران بر حق است، ما در برابر ظلم ایستاده ایم. جنگ ما دفاع است، هجوم نیست ... با تمام قدرت بیست سال هم این جنگ طول بکشد؛ ما ایستاده ایم.» (همان)

سخنان گهر بار معمار کبیر انقلاب، نشان دهنده ی حقّانیت، استقامت و ایستادگی ملت مسلمان، مبارز و نستوه ایران بود.

«دفاع ما در دوره ی هشت سال جنگ تحمیلی، مقدّس بود چون در راه اهداف مقدّسی شکل گرفت.

اهداف دفاع مقدس عبارتند از:

- ۱- حفظ نظام اسلامی و ارزش های آن
 - ۲- دفاع از خاک، میهن، جان، مال و ناموس مردم
 - ۳- صیانت از اصول انسانی و دینی
 - ۴- انسان های پاک و صالح آن را اداره می کردند.
 - ۵- در برابر تهاجمی ناجوانمردانه و مهاجمینی ناپاک با اهدافی ناپاک تر قرار داشت.»
- (امیری خراسانی، ۱۳۸۴: ۴۳۱)
- پیداست که این انقلاب، مجاهدت ها، رشادت ها و دلاوری های مردم این مرزوبوم، در طول تاریخ، ادبیات فراخور خودش -شعر و شعار و نثر و سرود و فرهنگ و کتاب و پیام- داشته باشد.
- « ادبیات، آینه ی اندیشه ها، عاطفه ها، خواسته ها، گرایش ها و آرمان های یک ملت و نمایانگر خوبی ها و بدی ها، شایسته ها و ناشایسته های یک جامعه است. تاریخ، زمانی ماندگار خواهد بود که ادبیات به کمک آن بیاید. اگر یک واقعه ی تاریخی در اختیار هنرمند قرار گیرد و او از روح خویش در آن بدمد، آن واقعه، جاودانه باقی می ماند و از فنا، رها می شود.» (همان: ۱۱)
- جوامع گوناگون، تاریخ گذشته ی خود را به گونه های مختلفی حفظ کرده اند. تهیه ی نمایشنامه، فیلمنامه، کتاب، رمان، خاطرات جنگ، داستان، شعر و سرود و ... از انواع ادبیات پایداری محسوب می شوند. ادبیات پایداری در زنده نگه داشتن روح مقاومت و پایداری، همیشه نقش مؤثری را ایفا کرده است.
- جنگ تحمیلی، عامل مهمی در جهت حماسه های خونین، در جبهه های نبرد و دیگر عرصه های میهن اسلامی مان بود، این حماسه ها به نوبه ی خود در شعر این عصر، انعکاس وسیعی داشتند و شاعران در قالب های مختلف شعری به خلق آثاری در جهت شناساندن ابعاد مختلف جان فشانی های ملت در جبهه و پشت جبهه همّت گماردند که بسیاری از این آثار، از جمله درخشان ترین جلوه های ادبیات منظوم مقاومت به شمار می روند.
- چنانچه پیامبر اکرم (ص) فرموده است: «النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ»؛ سیره، روش، خط مشی و نگرشی که رهبر و مسؤولان یک جامعه دارند، بر نگرش، سیره و خط مشی فرهیختگان و فرزندان و اندیشمندان، تأثیر مستقیم دارد و مردم، تابع رهبر و حاکم جامعه هستند.
- همانگونه که اگر رهبر جامعه، اندیشه ی خاکی داشته باشد، فرهیختگان نیز، به تبع وی چنان می اندیشند و اگر اندیشه ی افلاکی داشته باشد، اندیشه ها و طرز فکرها متعالی خواهد شد.
- خداوند در آیات پایانی سوره ی شعرا، شاعران را تقسیم بندی کرده است.

در آیه ی ۲۲۴ سوره ی شعرا چنین آمده است: «وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ» (و شاعرانِ یاوه سرایِ کفار را مردمانِ جاهلِ گمراه پیروی کنند) معمولاً انسان های جاهل، نادان و گمراه به دنبال مدح، ستایش، تملق و چاپلوسی اند و آنان خود به هر وادی حیرت سرگشته اند و آنان سخنان بسیاری می گویند که یکی را هم عمل نمی کنند؛ به عبارتی دیگر، بسیاری از آنان اشعار خاکی، پوچ و نیهیلسم می سُریند و در این جاست که خداوند مورد استثناء را ذکر کرده و بندگان خاص خود را مورد عنایت قرار می دهد:

«إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ» (شعرا، ۲۲۷-۲۲۴)^۱

مگر آن شاعران که اهل ایمان و نیکوکار بوده و یاد خدا بسیار کرده و برای انتقام از هجو و ستمی که در حق آن ها و سایر مؤمنان شده (به نظم سخن و طبع شعر) از حق، یاری و به شمشیر زبان با دشمنان دین جهاد کردند و ظالمان (در حق آل رسول و مؤمنان) به زودی خواهند دانست که به چه کیفر گاهی و دوزخ انتقامی بازگشت می کنند.

خداوند رسالت شاعر مؤمن و نیکوکار را به زیبایی و بدون هیچ گونه کم و کاست در قرآن، بیان فرموده است و چه چیزی مهم تر از این که سوره ای از قرآن به نام «شعراء» نام گذاری شده است.

شاعر مؤمن و نیکوکار با شمشیر شعر، انتقام گیرنده است.

رسالت شاعران مسلمان، مؤمن و نیکوکار این است که خدا را بسیار یاد کنند و برای انتقام از هجو و ستمی که در حق آنها و سایر مؤمنان شده است، با طبع و قریحه ی شعری خدادادی که در وجودشان به ودیعه نهاده شده است، سخن را به رشته ی نظم درکشند و ظالمان را با شمشیر زبان، به خاک مذلت افکنند و این رسالت عظیمی بر دوش شاعران است و شاعران دفاع مقدس می کوشند تا عهده دار مسؤولیتی باشند که خداوند به آنان محول نموده است. آنان انتقام گیرنده ی خون به ناحق ریخته شده ی مؤمنان هستند.

بنا به فرموده ی پیامبر اکرم (ص): «إِنَّ مِنَ الشُّعْرِ لِحِكْمَةً»

(همانا بعضی از اشعار حکمت است). شاعر می تواند کلمات و جملات حکمت آمیز را با شعر بیان کند و در این صورت، دلنشین تر خواهد شد؛ به گونه ای که بر دل مخاطب می نشیند و میزان تأثیرگذاری اش نیز بیشتر می شود.

برخی از اشعار برای تهییج و برانگیزندگی مخاطب سروده می شود و عنصر شعری غالب، و هدف اصلی از سرودن این گونه اشعار، تحریک و تقویت عواطف است.

^۱ -ترجمه ی الهی قمشه ای

بیان مسأله

شعر، آینه‌ی اندیشه‌ها، عاطفه‌ها، خواسته‌ها و آرمان‌های یک ملت، و نمایانگر خوبی‌ها و بدی‌ها، شایسته‌ها و ناشایسته‌های یک جامعه است.

شعر، گونه‌ای زبان ارتباطی بین شاعر و خواننده است که شاعر دریافت‌های حسّی و عاطفی خود را از طریق آن به خواننده منتقل می‌کند.

در شعر انقلاب اسلامی، مقاومت و پایداری، جلوه‌های عزّت و سربلندی ملّتی که از دل صحنه‌های نبرد، پیروزمندان بیرون آمدند به نمایش گذاشته شده است. آنچه شورانگیزتر و چاشنی این حرکت است و پروانگان عاشق را به سوی خویش می‌کشاند، شور و حال کربلاست. در شکل‌گیری و پیروزی دفاع مقدّس، عوامل گوناگونی نقش داشته است. ادبیّات دفاع مقدّس از جنبه‌های عاطفی، اجتماعی، اعتقادی، میهن‌دوستی و ... قابل بررسی است.

قدیمی‌ترین اثر بیانگر پایداری در برابر دشمن خارجی، شاهنامه‌ی فردوسی و جدیدترین نمونه‌ی آن، اشعار دفاع مقدّس است. دعوت به پایداری در شعر فارسی سه شاخه دارد که عبارت است از: پایداری در برابر دشمن خارجی، پایداری در برابر نفس و پایداری در برابر نابرابری‌های جامعه و تلاش برای رفع تبعیض.

شاعران دفاع مقدّس، با احساس تعهد و اعتقاد به حقّانیت ملت مسلمان ایران، اشعار خویش را سروده‌اند و چون در بیان عواطف و احساسات خویش مبنای اعتقادی محکم و روشنی داشته‌اند، شعر آنان از بهترین نمونه‌های شعر معاصر فارسی است.

«ملّتی که نهضت خویش را، از بدو شکل‌گیری و بنیان‌گذاری اش «حسینی» معرفی کرده است، طبیعی است که فریادش نیز «هیّهات من الذّله» باشد. انقلاب، به عنوان پدیده‌ای مهم، این پیام را از زبان شاعران به مخاطبان خود می‌رساند.» (منصوری لاریجانی، ۱۳۸۷: ۲۵)

شاعر در گرماگرم انقلاب، زبان شعرش توفنده است و کمتر به نقش فرازبانی یا ادبی‌ی یا همدلی توجّه دارد. بیشترین رویکرد زبانی به نقش ترغیبی یا عاطفی یا ارجاعی است. شاعر دفاع مقدّس، بیشتر به جنبه‌های عاطفی، در اشعارش توجّه دارد، هرچند ممکن است، ترکیبی از نقش‌های زبانی، در زبان شاعر خودنمایی کند؛ اما عواطف و احساسات، بر زبان، بیان و اندیشه‌ی شاعر، تأثیرگذار است.

«تجلیّات عاطفی هر شاعر، سایه‌ای از من او و من هر شاعر، نموداری است از گستره‌ی وجودی او و گنجایشی که در عرصه‌ی فرهنگ و حوزه‌ی شناخت هستی دارد. عواطف بعضی از شاعران، از من محدود، کوچک و مشخصی سرچشمه می‌گیرد. مانند من اغلب گویندگان ادب

درباری؛ ولی عواطف بعضی دیگر، سایه ای است از یک منِ انسانی و متعالی.» (شفیع کدکنی، ۱۳۸۷: ۴۶)

دکتر سید حسن حسینی، دکتر قیصر امین پور و علیرضا قزوه، از شاعران جوان انقلابی متعهد و آگاه هستند که آثار شعری آنان از زیباترین نمونه های شعری شاعران انقلاب است. و با حضور خود در عرصه ی نبرد حق و باطل، عشق، حماسه، شهادت، زخم و درد، ستیز و مقاومت، ایثار، ایمان و اعتقاد رزمندگان را به تصویر کشیدند. هر کدام از این سه شاعر برجسته و تأثیرگذار دفاع مقدّس در شعر خود، به سهمی از عاطفه بهره جُسته اند.

در این پایان نامه، قصد داریم به این مسأله بپردازیم که: جلوه های عاطفی در شعرشاعران دفاع مقدّس - حسینی، امین پور و قزوه - چگونه نمود می یابد؟

اهداف تحقیق:

هدف کلی از انجام این تحقیق، عبارت است از:

- بررسی نمود جلوه های عاطفی در شعر سه شاعر (امین پور، حسینی و قزوه) اهداف جزئی تحقیق:

- شناخت عاطفه و مطالعه در چند و چون آن

- بررسی نقش عواطف و احساسات در شکل گیری و پیروزی دفاع مقدّس

- شناخت و تعیین جلوه های ادبی عاطفه

- شناخت و مطالعه در اوزان، قالب ها و صور خیال شعری

روش تحقیق:

روش تحقیق ما در این پژوهش، بر مبنای مطالعات کتابخانه ای و یادداشت برداری و به شیوه ی توصیفی - تحلیلی است. ابتدا با مرور چندباره ی کتابهایی که درباره ی عاطفه، شعر، عناصر شعری، دفاع مقدّس و شعر دفاع مقدّس نوشته شده، اطلاعات جامعی گردآوری و با ذکر جزئیات در برگه هایی یادداشت و طبقه بندی شد.

در مرحله ی بعد به مطالعه ی دقیق شعرهای دفاع مقدّس پرداختیم، ویژگی و مشخصه ی بارز شعری در آن را مورد توجه قرار داده و زبان، بیان و صور خیال هر شعر را بررسی کردیم.

در قسمت بعد، کتاب های مختلفی که اشاراتی هر چند گذرا و اندک به شاعران دفاع مقدّس داشتند مطالعه شد و با اینکه تعداد زیادی از آن ها در این پژوهش مورد استفاده ی مستقیم قرار نگرفتند، اما همین که باعث آشنایی بیشتر با شاعران دفاع مقدّس (حسینی، امین پور و قزوه) و اندیشه ی آنان شد، در پیشبرد پژوهش تأثیر بسزایی داشتند.

در مرحله ی بعد، بر اساس یادداشت برداری های انجام شده، اشعار آنان بار دیگر مطالعه و شعرهایی که عاطفی تر بودند مشخص و بررسی شدند.

در مرحله ی پایانی، با توجه به فراوانی شعرها که در صورت بررسی تمام آنها، پایان نامه حجم قابل توجهی پیدا می کرد، به ویرایش و حذف بسیاری از موارد پرداختیم که در نتیجه، تعدادی از شعرها مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت.

ضرورت پژوهش:

- تبیین سلیس و روان میراث منظوم ماندگار مرتبط با دفاع مقدس
- توجه نسل های آتی به زلالی مسیر مدافعان حریم دین، سرزمین و شرافت از منظر ادبیات منظوم
- تجلیل از قهرمانان عرصه ی ادب که در سنگر دفاع از ارزش ها، پایه پای رزمندگان، به ادای وظیفه پرداخته اند. (با ابزار نقد و بررسی و ...)
- ارائه ی راهکارهای مناسب برای شناخت ابعاد عاطفی و جلوه های عاطفی شعر امین پور، حسینی و قزوه.

پیشینه ی تحقیق

با مطالعه ی کتب مختلف مرتبط با نقد و بررسی ادبیات منظوم دفاع مقدس، دریافتم که تاکنون کار جدی درباره ی جلوه های عاطفی در شعر دفاع مقدس صورت نگرفته است؛ ولی در مورد شعر، عاطفه، صورخیال، شعر و شاعران دفاع مقدس و نقد و بررسی آثار آنان به صورت مجزاً کتاب های قابل توجه و ارزشمندی وجود دارد که چند نمونه از آنها ذکر می شود:

- ۱- دکتر محمدرضا سنگری، کتاب سه جلدی «نقد و بررسی ادبیات منظوم دفاع مقدس» را نوشته اند که در هر جلد نگاهی تازه به شعر دفاع مقدس دارند.
- ۲- دکتر منوچهر اکبری، در جلد اول کتاب «نقد و تحلیل ادبیات انقلاب اسلامی» به تحلیل شعر انقلاب پرداخته است.

۳- در کتاب «صور خیال در شعر مقاومت» نوشته ی حسن قاسمی، صور خیال در قالبهای مختلف شعری شاعران برجسته و مجموعه های شعر دفاع مقدس و اشعار مندرج در مطبوعات از زوایای گوناگون، بحث و بررسی شده است.

- ۴- ضیاء الدین ترابی در قسمتی از کتاب «شکوه شقایق»، شعرهای امین پور، حسینی و قزوه را مورد نقد و بررسی قرار داده است.

۵- موضوعات کتاب « بررسی شعر دفاع مقدّس » نوشته ی علی مکارمی نیا، عبارتست از: ادبیات پایداری و حوزه های آن، شکل گیری محتوایی، قالب و فرم، وزن، زبان و صور خیال در شعر دفاع مقدّس.

۶- کتاب « گزیده ی شعر جنگ و دفاع مقدّس » حاوی نقدهای صریح و بی تعارف دکتر سید حسن حسینی به شعر شاعران جنگ و دفاع مقدّس است و در این کتاب از شعر جنگ و دفاع مقدّس، تعریفی مشخص ارائه شده است.

۷- کتاب « شمشیر باستانی شرق » با یاد سید حسن حسینی، نوشته ی احمد نادمی و کتاب « شکفتن در آتش » با یاد قیصر امین پور، نوشته ی جواد محقق، حاوی مجموعه مقالات، مصاحبه ها و جزئیات بسیار ارزشمندی از زندگی و آثار سید حسن حسینی و قیصر امین پور است که خود شاعران یا دیگران درباره ی آنها گفته و نوشته اند.

۸- کتاب « صور خیال در شعر فارسی » و « موسیقی شعر » نوشته ی دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی، در شناخت شعر و عناصر شعری مؤثر است.

۹- دکتر پورنامداریان در کتاب « سفر در مه »، مباحث ارزنده ای راجع به شعر، عاطفه، عناصر سازنده ی صور خیال، هماهنگی عاطفه و تصویر، زبان، بیان و موسیقی دارند.

۱۰- ژان پل سارتر در کتاب « ادبیات چیست؟ » تعریف دقیقی از زبان، ادبیات و شعر ارائه کرده است.

و کتابهای بسیار ارزشمند درباره ی شعر، از قبیل: « معیار الاشعار » خواجه نصیر الدین طوسی، « شیوه های نقد ادبی » دیوید دیچز، « المعجم فی معاییر اشعار العجم » شمس الدین محمد قیس رازی، « کلیات سبک شناسی » و « انواع ادبی » سیروس شمیسا، « شعر فارسی از آغاز تا امروز »، پروین شکیب، « بیان و زیباشناسی سخن فارسی » میر جلال الدین کزازی، « درآمدی بر زیبایی شناسی شعر » پروین سلاجقه، « شعر و شاعری در آثار خواجه نصیر الدین طوسی » معظّمه اقبالی و ...

مروری به فصل های پژوهش

در فصل اول این پژوهش، عاطفه، شعرو دفاع مقدّس را از لحاظ واژه، مشخصه و ویژگی ها مطالعه کرده و در این مورد کلیّاتی ارائه دادیم.

فصل دوم، به عناصر شعری و نگاه اجمالی به هر یک از آن عناصر (زبان، بیان و موسیقی) اختصاص یافته است و راههای نمود عاطفه در شعر را با دقّت مورد کاوش قرار دادیم. فصل سوم به شعرهای دفاع مقدّس از حیث محتوا و تأثیر عاطفی آن بر مخاطب اختصاص یافته است.

در فصل چهارم، به تحلیل زیباشناسی و چگونگی نمود جلوه های عاطفی در برخی از اشعار سه شاعر - حسینی، امین پور و قزوه - پرداختیم. سرانجام در فصل پنجم، نتیجه گیری کلی این پژوهش انجام شده است.

آثار دکتر سید حسن حسینی، دکتر قیصر امین پور و علیرضا قزوه

الف- آثار منظوم و منثور دکتر سید حسن حسینی:

کتاب «همصدا با حلق اسماعیل» (۱۳۶۳)، از اولین کتاب های منتشر شده ی ادبیات انقلاب اسلامی است. این مجموعه ی شعر از سه فصل «سروده های سحرزاد»، «شب سروده ها» و «دفتر رباعی» تشکیل شده است. غزل، مثنوی، رباعی، شعر آزاد و شعر سپید، قالب ها و ساخت های شکلی شعرهای این مجموعه اند.

کتاب «گنجشک و جبرئیل» (۱۳۷۰)، سی شعر سپید و آزاد عاشورایی با لحنی از آموزه های مرحوم دکتر شریعتی رنگ گرفته و پنجره ای جدید برای تماشای دنیا از نگاه دین می گشاید خود شاعر، این کتاب را توشه ی آخرت خود می دانست.

«گزیده ی شعر جنگ و دفاع مقدس» (۱۳۸۱)، حاوی نقدهای صریح و بی تعارف دکتر حسینی به شعر شاعران جنگ و دفاع مقدس است و بهترین واسطه برای آشنایی با شیوه های نقد ایشان می باشد.

کتاب «نوشداروی طرح ژنریک» (۱۳۸۳)، ابتدا در سال ۱۳۷۶ در مجله ی کیهان فرهنگی به چاپ رسید که با استقبال خوانندگان شعرهای حسینی روبه رو شد پس در ابتدای دهه ی ۸۰ با عنوان «نوشدارو» چاپ شد.

کتاب «در ملکوت سکوت» (۱۳۸۵) اولین کتابی است که مرحوم قیصر امین پور از شعرهای سپید و آزاد سید حسن حسینی جمع آوری و منتشر کرد. این کتاب در سال ۱۳۸۶ از نامزدهای کتاب سال بود.

دومین کتابی که مرحوم قیصر امین پور از شعرهای سیدحسن حسینی در حال و هوای مادر و حضرت زهرا(س) جمع آوری و منتشر کرده است، کتاب «از شرابه های روسری مادرم» (۱۳۸۵) می باشد.

«سفرنامه ی گردباد» (۱۳۸۶) آخرین کتابی است که مرحوم امین پور از غزل ها، مثنوی ها، رباعی ها و ترانه های سید حسن حسینی گرد آورد.

برخی از نوشته های منتشر شده ی سید حسن حسینی در نشریاتی چون «کیهان فرهنگی»، «کیان»، «مجله ی شعر» و وبلاگ «براده های روح با نشانی masiha.83.Persianblog.ir یافت می شود.

آثار مشهور دکتر حسینی عبارت است از: «حمّام روح»، (۱۳۶۴) ترجمه‌ی «گزیده‌ی آثار جبران خلیل جبران»، «براده‌ها» (۱۳۶۵)، مجموعه‌ای از گزین‌گویی‌های سید حسن حسینی درباره‌ی هنر، هنرمند، شعر، شاعر، نقد، منتقد، انقلاب و...

کتاب «بیدل، سپهری و سبک هندی» (۱۳۶۷) کتاب «مشت در نمای درشت» (۱۳۷۹) راجع به معانی و بیان در ادبیات و سینما، کتاب «نگاهی به خویش» (۱۳۸۰)، مجموعه‌ای از مقالات و گفتگو با شاعران و نویسندگان عرب، کتاب «طلسم سنگ» (۱۳۸۳) «شقایق نامه» (۱۳۶۳)، متن‌های برنامه‌ی رادیویی در رادیوی تهران.

ب- آثار منظوم و مشهور دکتر قیصر امین پور:

از مرحوم دکتر قیصر امین پور، ۱۳ کتاب به یادگار مانده است. ۹ کتاب از این مجموعه، شعر است. پنج عنوان از آن به بزرگسالان، سه عنوان، مخصوص نوجوانان و یک کتاب، گزینه‌ی اشعار می‌باشد. از ۴ کتاب غیر شعری ایشان، ۲ کتاب تحقیقی و ۲ کتاب مجموعه‌ای از نثرهای ادبی است که یکی از آنها برای بزرگسالان و دیگری برای نوجوانان است؛ به عبارتی، از زنده‌یاد قیصر امین پور، ۴ کتاب نظم و نثر برای نوجوانان و ۹ کتاب نظم و نثر برای بزرگسالان منتشر شده است.

فهرست آثار منظوم وی عبارتست از:

«تنفس صبح»: مجموعه‌ی شعرهای عروضی و نیمایی، رقعی، ۱۳۹ صفحه، حوزه‌ی هنر و اندیشه‌ی اسلامی، تهران ۱۳۶۳.

«در کوچه‌ی آفتاب»: مجموعه‌ی دوبیتی و رباعی، جیبی بلند، ۱۱۰ صفحه، حوزه‌ی هنر و اندیشه‌ی اسلامی، تهران ۱۳۶۳.

«ظهر روز دهم»: منظومه‌ی بلند عاشورایی، انقلابی در موضوع مقاومت برای نوجوانان، خشتی، ۲۸ صفحه، حوزه‌ی هنری، برگ، تهران، ۱۳۶۵.

«مثل چشمه مثل رود»: مجموعه‌ی شعر برای نوجوانان، رقعی، ۳۵ صفحه، تهران: سروش، ۱۳۶۸.

«آئینه‌های ناگهان»: مجموعه‌ی شعرهای نیمایی و عروضی و آزاد، رقعی، ۱۶۷ صفحه، نشر افق، تهران، ۱۳۷۲.

«به قول پرستو»: مجموعه‌ی شعر برای نوجوانان، وزیری، ۴۰ صفحه، زلال، تهران، ۱۳۷۵.

«گزینه‌ی اشعار»: منتخب شعرها به همراه یک مقدمه و یادداشت، رقعی، ۱۶۵ صفحه، مروارید، تهران، ۱۳۷۸.

«گلها همه آفتابگردانند»: مجموعه ی شعرها، رقعی، ۱۴۸ صفحه، مروارید، تهران، ۱۳۸۰.
«دستور زبان عشق»: مجموعه ی شعر، رقعی، ۹۷، مروارید، تهران، ۱۳۸۶. (آخرین کتاب شاعر)

فهرست آثار منشور دکتر قیصر امین پور عبارتست از:

«طوفان در پرانتز» (مجموعه یادداشت هایی با نثر ادبی) «بی بال پریدن» (مجموعه یادداشت - هایی با نثر ادبی برای نوجوانان)، «سنت و نوآوری در شعر معاصر» (تحقیق ادبی، رساله ی دکتری) و «شعر و کودکی» (تحقیق ادبی)

علاوه بر کتابهایی که نوشته یا سروده ی این شاعر ارجمند است، صدها مقاله، شعر، خاطره و یادداشت هم از سوی دوستان و دوستاندانش منتشر شد. ۴ مجموعه ی نظم و نثر و شعر از آنها عبارتست از: «رسم شقایق» (سوگنامه ی دکتر قیصر امین پور، به کوشش شهرام شفیعی)، «ناگهان او را به نام کوچکش خواندند» (مجموعه ی شعرهایی به نام و برای قیصر، انجمن شاعران ایران)، «حالا که رفته ای» (شعرک هایی در هوای قیصر امین پور، محمد رضا عبد الملکیان) و «شکفتن در آتش» (مجموعه ی نقد و نظر درباره ی شعر و شخصیت قیصر امین پور با محور دفاع مقدس، به کوشش جواد محقق). (محقق، ۱۳۸۷: ۱۸-۱۳)

«کتاب «در کوچه ی آفتاب» از نخستین مجموعه های شعری چاپ شده پس از شروع جنگ تحمیلی است. ۳۶ دوبیتی و ۱۰۶ رباعی مجموعه سروده های این دفتر را تشکیل می دهد. ۱۵ دوبیتی و ۵۳ رباعی (از ۱۰۶ رباعی درج شده در کتاب) مربوط به دفاع مقدس و ارزش های آن است.» (سنگری، ۱۳۸۰: ۸۸)

«از میان اشعار کتاب «تنفس صبح» اشعاری که به دفاع مقدس اختصاص یافته به شرح زیر است: از مجموع ۱۰ دوبیتی، ۴ دوبیتی، از ۳۸ رباعی، ۱۴ رباعی، از ۲۰ غزل، ۸ غزل و از مجموع ۹ شعر، ۳ شعر، مربوط به دفاع مقدس است.» (همان، ۱۰۰)

«سومین مجموعه های شعرا امین پور، «آینه های ناگهان» است. ۷۰ قطعه شعر، مجموعه سروده های این دفتر هستند. ۴ دوبیتی، ۱ رباعی، ۲۵ غزل، ۱ مثنوی، ۳۹ نوسروده (قالب نیمایی و آزاد) در این دفتر گرد آمده اند که دوبیتی «سبز» و غزل «حکم آغاز طوفان» به ارزش های دفاع مقدس اشاره دارد.» (همان، ۱۰۵)

به طور کلی، دکتر قیصر امین پور را به عنوان شاعر جنگ، صلح و دفاع مقدس می شناسند. شعرهای اوّل ایشان در ستایش دفاع مقدس و دعوت به دفاع مقدس است.

به گفته ی دکتر پورنامداریان: «امین پور در زمینه ی شعر، یکی از بزرگترین شاعران دوران معاصر است. زبان ساده، برداشت های بدیع و تصویرهای بسیار زیبای اشعارش باعث شده است

که در بین دوستان شعر، به شاعری محبوب تبدیل شود. شعر امین پور خیلی زود به تکامل و تعالی رسید در بحث تعهد - اگر تعهد اجتماعی باشد- نسبت به انقلاب اسلامی و به خصوص نسبت به کسانی که به جبهه ها می رفتند و می جنگیدند، خیلی محسوس تر و پر رنگ تر بود.» (محقق، ۱۳۸۷: ۲۶-۲۵)

ج- آثار مثنوی و منظوم علیرضا قزوه:

علیرضا قزوه (متولد ۱۳۴۲) از شاعران بسیجی دلسوز و عاشق انقلاب است. کتاب های « از نخلستان تا خیابان»، « شبلی و آتش»، و « این همه یوسف»، مجموعه ی شعرهای اوست. کتاب « غزل معاصر ایران» و « چه عطر شگفتی» (یادنامه ی زنده یاد احمد زارعی)، به کوشش وی گردآوری شده است.

«یکی از مجموعه های موفق و مطرح شعری، مجموعه ی شعر «از نخلستان تا خیابان» علیرضا قزوه است. در این مجموعه، ۱۵ دوبیتی، ۷ رباعی، ۲۳ غزل، ۱ مثنوی، ۱ شعر نو نیمایی و ۱۰ قطعه شعر آزاد دیده می شود که ۷ دوبیتی، ۵ رباعی، ۲۳ غزل، ۱ مثنوی، ۱ شعر نو نیمایی و ۷ قطعه شعر آزاد اختصاص به ارزش های دفاع مقدس دارد. یا در آنها اشاراتی غیر مستقیم به شهید، ایثار، ایمان مردم و حماسه های جبهه شده است.» (سنگری، ۱۳۸۰: ۱۲۲) مجموعه سروده های کتاب «شبلی و آتش» علیرضا قزوه، ۱۸ دوبیتی، ۱۷ غزل، ۵ سروده ی نو نیمایی و ۱۰ قطعه آزاد است که در مجموع، ۱۷ قطعه دوبیتی، غزل، نو و سپید، اشاره به ارزش های دفاع مقدس دارد.» (همان، ۱۴۱)

«قزوه حضور خود را در جمع شاعران انقلاب در اوایل سال ۶۳ با سرودن شعرهایی در قالب دوبیتی، رباعی و سپید علنی کرد. روحیه ی معترض او در برخورد با برخی از معضلات اجتماعی آن سال ها را در شعرهایی از او که در قالب سپید سروده شده و از جایگاه ویژه ای در مطبوعات آن روزها برخوردار بود، می توان یافت. با یک نگاه اجمالی به شعرهای قزوه درمی یابیم که موضوعات و معانی شعری و محتوایی مشترکی را که در شعر دیگر شاعران برجسته ی دفاع مقدس مطرح است، با محتوایی حماسی، اما نه از حماسه های تعریف شده در کتاب های ادبی، بلکه تلفیقی از حماسه ی پرشور انسانی و دینی در اشعار قزوه نیز مطرح است.» (قاسمی، ۱۳۸۳: ۱۳۶-۱۳۳)

در پایان، می توان چنین استنباط کرد که جلوه های عاطفی ادبیات دفاع مقدس -بویژه اشعار شاعران جوان و انقلابی- مشخصه ی بارز شعری می باشد که عناصر دیگر شعری از قبیل: زبان، بیان، موسیقی و آهنگ را تحت الشعاع خود قرار داده است. در اشعار این دوره، اگر عرفان، منطق، اندیشه، سیاست، وقایع و رویدادهای جامعه مطرح شده باشند نیز همراه با بار عاطفی است.